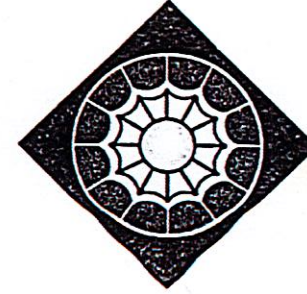

ALEVİ-BEKTAŞI KÜLTÜR ENSTİTÜSÜ YAYINLARI IV

BEKTAŞI ve ALEVİ GELENEKLERİNDE
“**MUHARREM**”

Prof.
Doç. Dr. Belkıs Temren

ALEVİ-BEKTAŞI KÜLTÜR ENSTİTÜSÜ
Onur Başkanı: Prof. Dr. İrene Melikof
Mannheim
2000

Dizgi & Renkayımı : REFERANCE - KÖLN
Internet : www.reference.com
e-mail : info@reference.com
Telefon : +49 221 588 588-0
Telefax : +49 221 588 588-8

Kapak : Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü

Baskı : ÖNEL DRUCK - KÖLN
Internet : www.oenel.de
e-mail : druck@oenel.de
Telefon : +49 221 587 90 86
Telefax : +49 221 587 90 04

Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Yayınları IV
<http://www.alevi-institut.de>
Mannheim
2000

Copyright © Bu kitabın basım ve yayın hakları Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü'ne aittir. Kitabın içeriği yazarına aittir, izin alınmadan yayımlanamaz.

ÖNSÖZ

Ankara Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Sayın Doçent Doktor Belkıs Temren tarafından hazırlanan bu küçük kitapçığı; Kerbela vakasının yıldönümü nedeniyle alevi-bektaşî felsefesine yakınlık veya ilgi duyan insanların dik-katine sunuyoruz.

Bilindiği gibi alevi ve bektaşiler Kerbela vakasının her yıldönümünde yas tutarlar. Bu yas sayın Temren'in vurguladığı gibi sadece miladi 680 yılında az görülür bir acı-masızlıkla katledilen İmam Hüseyin ve yanındaki maz-lumların hatırlanmaları için değildir. Bu yas, bu muhar-rem törenleri alevilerin ve bektaşilerin insanlığın var ol-duğu günden bu güne dek dünyanın neresinden olursa olsun yapılan zulme, hoşgörüsüzlüğe ve katliama karşı tepkilerinin de ifadesidir. Kerbela'da şehit edilen 72 maz-lum, alevi ve bektaşiler için birer simgedirler. İmam Hüseyin bir yandan tarihi bir kişilik iken diğer yandan da zaman ve mekan dışı bir mazlumluk ve haklılık sim-gesidir. Aynı şekilde Yezid de bir zulüm simgesidir.

"Yezid" sadece bir isim değil bir "sıfattır." Zulüm eden her kim ise alevi ve bektaşiler için bir yeziddir. Kimileri kendi rahatlarını bozmamak için bu olayı "1400 yıl evvel olmuş bir iktidar mücadelesi" olarak görmeyi tercih etmektedirler. Onlara göre bu olay yaşanmış ve kapanıp gitmiştir, artık "kerbela davası" gütmenin bir anlamı yoktur. Zulme gözlerini kapamayı, geçmişte yapılmış, bugün yapılan ve gelecekte yapılacak olan zulümlere karşı tavır almamayı çıkarlarına uygun bulmaktadırlar.

Oysa Kerbela her an yaşanan bir olaydır. Kerbelada kendini feda eden İmam Hüseyin ,eğer boyun eğerse ebediyyen zulme boyun eğmeyi kabul edeceğini biliyordu. İşte kerbela da şehid edilenlerin vermek istediği mesaj buydu: fedakarlık, haklılık ve zulmü kabul etmeme...

Kerbela olayı ve kerbelanın mazlum kurbanları, alevi ve bektâşiler için her an ve her yerde yaşamaktadırlar.

Kerbelayı hatırlamak, İmam Hüseyin'e Kerbela Şehitlerin'e olan saygı ve sevgiyi hatırlamaktır.

Kerbelayı hatırlamak insana olan saygımızı hatırlamaktır.

Kerbelayı hatırlamak yezidlerin zulmüne karşı olduğumuzu hatırlamaktır.

*Mansur ile darda olan
Kerbelada zorda olan
İbrahimle narda olan
Erenlere selam olsun*

*Alevi-Bektâşi Kültür Enstitüsü
Yönetim Kurulu*

Bektâşi ve Alevi Geleneklerinde "Muharrem"

Hicri takvime göre, Muharrem ayı Bektâşiler ve Aleviler için özel bir önem taşır. Muharrem ayını bu denli özel kılan, Bektâşi ve Alevi dünyası için yine çok özel olan, "Kerbela" olayının bu ay içinde meydana gelmiş olmasıdır. Her yıl Kerbela olayının yıldönümüne denk gelen dönemde, özel törenler uygulanır. Türkçe karşılığı "tasa" anlamına gelen "kerb" sözcüğünden hareketle olayın gerçekleştiği yere, "Kerb-ü bela" adı verilmiştir. Bağdat'ın 90 km kadar güneybatısındadır. Fırat'a olan uzaklığı ise 25 km. dir. Kerbela olayı sadece Bektâşi ve Alevilerce değil, tüm islam dünyasınca bilinen, anılan ve üzüntü duyulan bir olaydır. Ancak, bu olay, Bektâşiler'de ve Aleviler'de çok derin izler bırakmıştır ve bir "ibret olayı" olarak yaşantılarında, günümüzde de önemli yer tutmaktadır.

Kerbela olayının temelinde iki temel karşıtlığın savaşı yatar. Bu karşıtlıklardan biri „iyi“yi, diğeri „kötü“yü simgeler. Eşit koşullarda bir savaş olmadığı için, diğeri bir deyişle taraflardan biri, bir anlamda tuzağa düşürüldüğü için ise, „mazlum“ ile „zalim“in savaşıdır ve bir **zulmün** hikayesidir.

Şimdi tarihin sayfalarında biraz gezinti yaparak bu hazin olayı hazırlayan zemini bulmaya çalışalım. Murat Sertoğlu'nun naklettiğine göre hikaye şöyle başlar:'

Bir zamanlar Mekke de köken olarak aile zinciri Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'e kadar uzanan tanınmış bir aile yaşamaktaydı. Ailenin, Kâbe'nin muhafızlığını yapmak ve burada bulunan "zemzem" suyunun dağıtıcılığını üstlenmek gibi önemli bir görevi vardı. Günlerden birinde, ailenin önemli kişilerinden biri olan Abudu Menaf'ın birbirlerine yapışık iki oğlu dünyaya gelir. Hekimler bu iki çocuğu birbirlerinden ayırmayı başarırlar ve sağlıklı şekilde büyüyen bu çocuklardan birine Amr, diğerine ise Abdu Şems adı verilir.

Hikayemizin devamı bu ikiz kardeşlerin kuracağı ailelere dayanmaktadır. Bunlardan Amr, çalışkandır, zekidir ve Mekke halkı tarafından çok sevilmektedir. Bir kıtlık sırasında, varını yoğunu halka, fakirlere dağıtır. Bu davranışı üzerine ona, "açları doyuran" anlamına, "Haşim" adı takılır. Ailesi bu olaydan sonra, Haşimî'ler olarak anılır.

Diğer tarafta Abdu Şems, yaşamı boyunca Amr'ı imrenerek izler. Ancak Abdu Şems in oğullarından

Ümeyye, amcasına gösterilen sevgiye kıskançlıkla bakmaktadır ve bu arada amcasından aldığı destekle de giderek zenginleşmektedir. Böylece, ikiz kardeşlerin kurdukları ailelerden birinde sevgi ve cömertlik ön plana geçerken, diğerinde kıskançlık ve dünya nimetleri ön planda yerini alır.

Ailelerin gelişimlerini biraz daha izlersek, Haşim ölünce yerine kardeşi Muttalip, ondan sonra da kardeşi Abdülmuttalip aile reisliğini üstlenir. Hz. Muhammed, Abdülmuttalip'in oğlu Abdullah'tan olan torunudur. Dolayısı ile Haşimî ailesinin torunu olarak Hz. Muhammed dünyaya gelmiştir. Vericiliği, paylaşımcılığı ile bilinen bu aile zaman içinde mal varlığı açısından giderek fakirleşmiştir. Abdülmuttalip'ten sonra aile reisliğine geçen Ebu Talip öksüz kalan yeğeni Muhammed'i himayesine almıştır.

Diğer yandan, Ümeyye oğulları ise iyice zenginleşmiştir. Mekke'nin fethinden kısa süre önce müslümanlığı kabullenen bu aile Mekke'nin fethiyle birlikte buradaki itibarları ellerinden gittiği ve çıkarlarını kaybettikleri için Hz. Muhammed'e cephe almışlardır. Aile reislerinden Ebu Süfyan'ın iki oğlundan büyüğü, Yezid bin Ebu Süfyan, küçüğü ise Muaviye'dir.

Muaviye'de oğluna Yezid adını koyar. Kerbela olayının aktörlerinden biri olan Yezid de, Muaviye'nin oğlu olan Yezid'dir.

Muaviye zeki, kurnaz ve girgin bir insan olarak tanınır. Okuması, yazması vardır. Peygamber'in vahiy katipliğine kadar yükseltilmiştir. Ancak, bir gün gelen bir vahiyin arkasından devamı gibi bir kısmı anında yazarak "bana da vahiy geldi" diye Peygamber'e gittiğinde, ileride oluşabilecek sakıncalar dikkate alınarak görevinden azledilir. Muaviye'nin Peygamber'e ve onun çok yakınındakilere olan kıskançlığı giderek artar.

Hikayenin devamında, Hz. Ömer'in hilafeti döneminde, Muaviye'yi ağabeyi Yezid bin Ebu Süfyan ile birlikte Suriye seferinde görürüz. Bu sefer sonrasında ağabeyi Suriye'ye vali tayin olur, Muaviye de yardımcısıdır. Zamanla Muaviye orduda hakimiyetini arttırır. Bu sırada ağabeyi Yezid bin Ebu Süfyan'ın ölümü üzerine çıkan isyanı Muaviye bastırır ve ağabeyinin yerine Suriye'ye vali tayin edilir. Şam da büyük bir sarayda yaşamaya başlar ve toplanan vergi ve zekatların büyük bölümüyle zenginliğine zenginlik katar. Parasıyla mevkiini kuvvetlendirir. Artık çok kuvvetli bir orduya da sahiptir.

Bu arada, Hz. Muhammed'in yakınlarından bazıları, Peygamber'in insanlara, "Kuran ve Ehlibeyt'i olmak üzere iki kutsal emanet bıraktığı ve din işlerinde de rehber olarak Hz. Ali'yi tayin ettiği" vasiyetine uyararak kendisinden sonra dinî lider olarak Hz. Ali nin göreve gelmesi gerektiğini savunurlar. Buna delil olarak da, Peygamberin bazı sözlerini gösterirler. Bir iki örnek verecek olursak, Yemen seferi sonrasında hac ziyaretini yapmakta olan Peygambere yetişmek üzere, Hz. Ali ordunun başına vekaleten bir kumandan bırakır. Ziyaretten sonra, şehire yaklaşan orduyu karşılamak üzere geri döndüğünde Peygambere teslim edilene kadar dokunulmamasını tembihlediği ganimetler arasından askerlerin bazı giysileri alarak giyinmiş olduklarını görür ve sözüne sadık olması ve titizliğiyle tanınan Hz. Ali, bunun doğru olmadığını savunur. Askerler arasında huzursuzluk çıkar. Bunu gören Peygamber de, "Ey insanlar, Ali yi suçlamayın, çünkü o, Allah yolunda suçlanamayacak kadar titizdir." der. Medine ye dönerken de Ali hakkındaki hâlâ devam eden yakınmaları duyunca: "Ben mü'minlere, kendilerinden daha yakın değil miyim?" diye sorar. Çevresindekiler tasdiklediklerinde: "Ben kime en yakın isem, ona en yakın olan Ali'dir" diye ekler. Daha sonra, Gadir el Humm'da kamp kurduklarında herkesi toplar.

Ali'nin elinden tutar, aynı sözleri tekrarlar ve şu duayı okur: "Allahım, onun dostuna dost ol, düşmanına da düşman ol."²

Hız. Ali yaşamı boyunca Hız. Muhammed'in en güvendiği kişilerden biri olmuştur. Gerek bilgisi, gerek davranışlarıyla ve yorumlarıyla İslamiyeti en iyi bilen ve yorumlayan kişi olarak da çevresinde itibar kazanmıştır. Bu düşüncede olanlar, Hız. Muhammed'in vefatından sonra, Hız. Ali ye hilafete sahip çıkması konusunda ısrar ederler. Tarihte biz bu grubu "Ali'den yana olanlar" anlamında kısaca, "Aleviler" olarak tanıyoruz. Böylece "Alevi" simgesinin taşıdığı anlamlardan ilkinin ortaya çıkışını da görürüz.³ Oysa, Hız. Ali defin işleriyle uğraşırken, Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer hilafet işini çözüme bağlamış ve Hız. Ebu Bekir'i halifeliğe getirmişlerdir bile. Hız. Ali ise, iktidar ve hırs peşinde değildir. Ortaya çıkacak ikilemin müslümanlığın bölünmesi ve zarar görmesi sonucunu yaratacağını düşünerek bu seçime itiraz etmez ve Hız. Ebubekir'in halifeliğini kabul eder.

Hız. Ebubekir'den sonra, hilafete sırasıyla, Hız. Ömer ve Hız. Osman geçer. Hız. Osman'ın vefatından sonraki dönemde, halktan gelen sürekli ısrarlar karşısında Hız. Ali hilafet görevini üstlenmeye karar verir. Ancak, siya-

sal açıdan güçlenmiş olan Muaviye ve taraftarları buna razı değildir. Hız. Ali aleyhine özellikle camilerde, asılsız propaganda yapmaya başlarlar.

Hız. Ali nin yandaşları ile Muaviye'nin ordusu birkaç kez karşı karşıya gelir. Bunlardan birinde, Saffeyn denilen yerde karşılaşılır. Bu karşılaşmada, Muaviye taraftarları Kuran yapraklarını mızrakların uçlarına takarak Hız. Ali taraftarlarının kendilerine saldırmalarını engeller. Ateşkes ilan edilir. Kuran'ın bu anlaşmazlığa çözüm getirmesi istenir ve bir "hakem" tayin edilir. Muaviye Şam'a , Hız. Ali de Kufe'ye döner. Kısa bir zaman sonra Hız. Ali bir suikast sonucu şehit olur.

Hız. Ali'den sonra hilafet görevi büyük oğlu, 37 yaşındaki Hız. Hasan'a verilir. Muaviye ve taraftarları bunu kabullenmek istemezler. Hız. Hasan Hilafetinin 7. ayında, Muaviye büyük bir ordu ile Kufe'ye doğru yola çıkar. Hız. Hasan bu çatışmada yaralanır. Horasan ılı Türklerin yardımıyla Hız. Hasan kurtulur. Ordusu dağılmış olan Hız. Hasan, sonunda Kufe'ye geri döner. Muaviye, Kufe'yi kuşatır ve anlaşma ile hilafetin kendisine verilmesini ister. Çok kan döküleceğini gören Hız. Hasan, belirli şartlarla, hilafeti vermeyi kabul eder. Bu şartlar arasında, "Hilafetin Muaviye'nin yaşamı boyunca

ca onda kalacağı, ancak ölümü halinde Hasan'a geri verileceği" ve "Hüseyin'e Muaviye'nin hilafetini kabul etmesi için ısrar edilmeyeceği" hükümleri de bulunmaktadır.

Anlaşma sonrasında Muaviye hilafetiyle Şam'a döner. Ancak, anlaşmanın kurallarına uymak istemez ve hilafetin miras yoluyla kendi oğullarına geçmesi için çareler aramaya başlar. Çözümü, Hz. Hasan'ın öldürülmesi planında bulur. Bu işin mimarlığını yardımcısı Mervan alır. İlk deneme başarısız olmasına karşın ikinci denemede Hz. Hasan zehirlenerek şehit edilir. Hz. Hasan, son nefesinde dedesinin yanına gömülmek istediğini bunun için gerekli izinleri de peygamberin karısı Ayşe'den aldığını söyler. Ancak, Ayşe verdiği bu izni inkâr eder. Cenaze alayının defin yeri konusundaki ısrarına karşın Ayşe ve yanındakiler kılıç ve mızraklarla cenaze alayına saldırırlar. Hz. Hasan'ın naşına oklar saplanır.

Bu dramatik tablodan sonra, tekrar Muaviye'ye dönersek, artık Hz. Hasan engeli ortadan kalkmıştır. Şimdi artık Muaviye için hilafetin kendi soyundan yürümesinin planlarını yapma zamanıdır. Bir Cuma günü Muaviye'nin oğlu Yezid'in veliahtlığı halka empoze edilir. Bunu öğrenen Hz. Hüseyin karşı çıkar.

Horasan Türkleri ve bir kısım Irak halkının da kendisini zaten "imam" olarak benimsemiş olmaları nedeniyle Hz. Hüseyin, 82 yaşında ölen Muaviye'nin yerine hilafetini ilan eden Yezid'e biad etmeyeceğini bildirir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız tarihî süreci bilmek, Kerbela olayını anlayabilmemizi kolaylaştıracaktır. Özetle, aynı temelden gelen iki aile yeryüzünde Habil ile Kabil'in hikayesi kadar eski olan bir tabloyu gözler önüne sermektedir. İnsanoğlunun içindeki bu iki temel özellik, aileler tarafından paylaşılmış roller gibidir. Sanki iki aktör, tarih sahnesinde dünya tarihinin ibret verici sahnelerinden birini canlandırmak üzere hazırlanmıştır. Muaviye tarafından temsil edilen iktidar hırsı, Hz. Ali tarafından temsil edilen hizmet anlayışıyla karşı karşıya gelmiştir. Onların ardılları olan Yezid ve Hüseyin'i de Kerbela denilen yerde karşılaştırır.

Yine hikayemize dönersek, Kufe halkı tarafından ısrarlı davetler alan Hz. Hüseyin, ailesi, akraba ve dostları ile birlikte , yaklaşık 100 kişilik bir kabile ile Kufe'ye doğru yola çıkar. Bir müddet yol aldıktan sonra yorgun kabile, su ihtiyaçlarını gidermek için Fırat'a doğru yönelmiştir. Yezid ve yanındakiler, onlardan çok daha kalabalık bir grupta yollarını keserler. Bu mevki,

Kerbela adındaki yerdir ve Fırat nehrine sadece 25 km. mesafede bulunan bir bölgedir. Yezid, bu kafilenin etrafını sararak onların susuz kalmalarına yol açar. Susuzluktan kıvranan kabileye yönelir ve Hz. Hüseyin'in kendisine biad etmesini ister. Hz. Hüseyin ise, reddeder.

Hız. Hüseyin'in yaşamına baktığımızda, istediği yerde istediği zaman gerekli miktarda su bulabilme kudretine sahip olduğunu izleriz. Ama yine de Kerbela da işlenen ana temalardan biri susuzluktur. Sürekli olarak, şehadet öncesi susuzluk dile getirilmiş, kurbanlar hep bu istekle dile gelmişlerdir.⁴ Başlangıçta, Hz. Hüseyin'in yakını olan Abbas elli kişilik bir kuvvet ile birlikte çarpışarak Fırat'ın kıyısına ulaşır, biraz su alıp dönebilmiştir. Savaş sırasında suyu temin edebilmek için Abbas tekrar Fırat'ın suyunu tulumlara doldurur fakat oyunun ilahî planında suyun canlılara iletilmesi öngörülmediğinden olsa gerek, iki kolu birden Yezid'in askerleri tarafından kesilir. Bu kez tulumların ipini ağzına alarak taşımak isterken bir ok gelir, tulumları deler. Dolayısı ile su, Kerbela masumlarına iletilemez. Aynı şekilde iki kez Hz. Hüseyin de Fırat'ın sularına erişmiştir ama her ikisinde de su içebilmesi engellenmiştir.

Fuzuli'nin "su kasidesi"nde de vurguladığı gibi, burada kullanılan simgesel anlatımda "su"yun "Hakk"ı (her iki anlamda; haklılık ve Hakk olarak) simgelediğini ve Kerbela şehitlerinin amaçlananın Hakk'a kavuşmak olduğunu anlayabilirsek, bugün neden "susuzluk orucu" tutulduğunu daha kolay anlayabiliriz ve verilmek istenen mesaj da yerine ulaşmış olur.

Bu küçük ve susuz bırakılmış grup, Yezid ve yandaşlarıyla sonuna kadar savaşır ancak, Hz. Hüseyin'in grubundan 72'si şehit edilir. Bu şehitlerin arasında, ana kucağındaki minicik yavrular dahi vardır. Acımasızca, delik deşik edilmişlerdir. Hz. Hüseyin ise, "Şimr zül-Cevşen" adında birinin eliyle şehit olur. Hz. Hüseyin'in vücudunda 72 yara bulunduğu inanılır. Zulüm o denli vahşet içermektedir ki, şehit olanların başları bedenlerinden ayrılmış, mızraklara takılmış ve bedenleri atlarla ezilmiştir. Hz. Hüseyin'in ailesindeki kadınlar da zulüm görmüştür. Çıplak olarak develere bindirilerek utandırılmak istenmiştir. Tarih, 680 yılının 18. Günü, (Hicretin 61. Yılı'nın 10. Muharrem günü) ölen zamandır. Bu katliamdan Hz. Hüseyin'in oğlu Hz. İmam Zeynel Abidin hasta olduğu için sağ kurtulmuş ve Hz. Muhammed'in soyu böylece devam edebilmiştir.

Dolayısıyla, “Matem Törenleri” Hz. Hüseyin’in şehit olmasıyla sonuçlanan bir zulüm, katliam ve haksızlık olayının yıldönümüdür. İktidar hırsıyla, hizmet anlayışının hazin savaşıdır. Bu özel dönemi Bektaşiler ve Aleviler her yıl düzenledikleri törenlerle tekrar anarlar. Bu törenlere “matem törenleri” veya “muharrem törenleri” denir. Törenler sırasında Hz. Hüseyin ve yanındakilere uygulanan insanlık dışı muamele ve zulüm ve sonunda hepsinin tek tek şehit edilişleri, anılarda canlanır. Her yanda vahşet, zulüm ve katliam vardır. Tarihte bu katliamı gerçekleştiren Muaviye’nin oğlu Yezid’dir. Yezid, zalimlerin simgesi haline gelir. O tarihten sonra, benzer türdeki zalimler genel olarak “Yezid” sıfatıyla simgelenir olmuştur. Dolayısıyla, Hz. Muhammed’e ve ehlibeytine sadık kitlelerce Yezid, katliamlar gerçekleştiren, insanlık suçu işleyen, zulmeden, haksızlık yapan kişi ve kişilerin simgesidir. Çağlar boyunca da böyle kalacaktır. O günden başlayarak günümüze dek tüm “zulmedenler yani Yezid’ler” lanetlenecek, yaptıkları işler kınanacaktır.

Bunun karşılığında Hz. Hüseyin ve yanındaki yoldaşları zulüm gören, eziyet gören “mazlum”lardır. Dolayısıyla Hz. Hüseyin “Mazlum” sıfatıyla simgelenir. Yine çağlar boyunca mazlumlar için Bektaşiler ve

Aleviler gözyaşı dökcek, onların acılarını kendi yüreklerinde hissedecekler ve onlara zulmedenleri kınayacaklardır. İşte günümüzde Bektaşiler ve Alevilerce uygulanan “Matem törenleri”nin ana mesajı budur.

Tarih perdesinde derin izler bırakan bu dramatik oyun, hiçbir şekilde boşuna oynanmamış, insanlar boşuna şehit olmamıştır. Bektaşi geleneklerindeki önemli yer tutan, “herşey zıddıyla bakîdir” inancını anımsarsak, bu olayda da, iyiliğin bilinebilmesi için, kötülüğün bir işlev üstlendiğini görürüz. Nasıl güzeli anlatırken, çirkine nispetle güzeli anlatıyorsak, karanlığa nispetle aydınlığı açıklayabiliyorsak, iyiyi ve iyiliği de, kötü ve kötülüğe nispetle anlatıp, farkedilmesini sağlayabiliyoruz. Kerbela olayı da, güzelliğin, iman ve sevilecek şeylerin, yıkıcı, yok edici olan ve lanetlenmesi gereken kötülüğe galip gelmesi için, kendilerini tarih sahnesinin şahitliğinde, feda etmiş kişilerin gelecek nesillere bir armağanıdır.

Bektaşiliğin temel ilkelerine baktığımızda, “**çağının bir adım önünde olmak**” ilkesini buluruz. Bu ilke, Bektaşiliğin her zaman çağdaşlaşmasını ve hatta çağının biraz önünde olmasını sağlamıştır. İşte, bu temel ilke gereğince Bektaşiler, matem törenlerinde, Kerbela

olayı aracılığıyla çağdaş Yezid'leri kınarlar ve çağdaş Mazlum'ların acılarını yüreklerinde hissederek **“zalimlerin zulmüne dur”** demeye çalışırlar. Ne yazık ki, içinde yaşadığımız dünyada ne Yezid'lerin ne de Mazlum'ların ardı arkası kesilmiyor. Gün yok ki, gazetelerde , televizyonlarda bizleri sarsan, yüreğimizi dağılayan zulüm, katliam veya insanlık suçu haberleri yer almasın! İşte, Bektaşiler'in ve Alevi'lerin isyanı bunadır. Tüm Mazlum'ları Hz. Hüseyin'le özdeşik görür, onların acısına ortak olurlar. Bunu simgelemek için de, Kerbela'da nasıl Hz. Hüseyin susuz kalmış, susuzluktan kırılmışsa, aynı şekilde onlar da matem törenlerinin sürdürdüğü 12 gün boyunca susuzluk orucu tutarak Mazlum'ların acılarına karşı umursamaz olmadıklarını, onlarla özdeşleştiklerini hem kendileri derinden hissediler hem de çevrelerine, bu öğretiye bağlı olanların çok sevdiği **“zalimin zulmüne dur dememek, mazluma eziyettir”** ilkesini hatırlatmaya çalışırlar.

Bu dönemde işlenen temel temalardan biri, “Yezid'e okunan lanet“ tir. Ağıtların pek çoğunda “lanet Yezid'e” sözcükleri geçer. Buradaki temel amaç, tarih boyunca olagelen ve günümüzde de var olan “Yezid simgesi altında toplanabilecekleri” lanetlemek, kınamaktır. **Kerbela olayı** tarih sahnesinde oynanmış ve ibret

olsun diye sergilenmiş bir **simgesel mesaj** gibidir. Tarihin farklı dönemlerinde, farklı Yezidler gelmiş, geçmiştir. Halâ da son derece canlı örnekleri tarih sahnelerini boş bırakmamaktadır.

Güzelliklere ve Hakk'a aşık Bektaşi anlayışı, dünyayı çirkinlikler ve zulümle donatan Yezid'lerin varlığına isyan etmektedir. İnsanlığa sunmak istediği temel hedef olan, **“kötülüğü zihinden çıkarmak”** ve bu yolla tüm **kötülüklerden arınarak iyi, kâmil, olgun, kısaca “evrensel erdemli insan” olmayı başarabilmek** olan Bektaşi öğretisi zulüm ve kötülüklerle karşı savaşmak gerektiğini, insanlık suçlarına duyarsız olmamak gerektiğini, amacın iktidar değil hizmet anlayışı olması gerektiğini, her yıl Muharrem ayında düzenlediği **“matem törenleri”** ile gündeme getirmektedir.

Kerbela olayının Bektaşi ve Alevi kültüründe önemli bir “ilke”ye de zemin hazırladığını görürüz. Bu ilke “tevella” ve “teberra” olarak bilinir. Ehli Beyti sevenleri sevmeye “tevella”, sevmeyenleri sevmemeye onlardan uzak kalmaya da “teberra” denilir. Böylece Kerbela olayı her ne kadar Muharrem ayı içinde belirli bir matem döneminde anılıyorsa da, tevella ve teberra ilkesiyle Alevi ve Bektaşilerin gönlünden hiçbir zaman

çıkılmamaktadır. Onlar her zaman, mazlumların yanında olmayı ve topluma hizmet sunmayı, iktidar hırsıyla yanıp zulmetmeye yeğlemeleri gerektiğini bir ilke olarak hatırlamaktadırlar.

Matem Törenlerinin İçeriği:

Matem törenlerinin içeriğine baktığımız zaman, "oruca niyet", "pilav", "helva", "oruç açılması", "aşure erkânı" ve "meydan" aşamalarını görürüz. Kurban Bayramının girişinden (Zilhicce ayının 10. gününe rastlar) itibaren 20. Günün akşamı Oruca niyet edilir. Ertesi gün oruç başlar. Bektaşî uygulamalarında oruç süresi on gün, matem süresi 12 gündür. Alevi ocaklarının çoğunda ise, matem orucu her imam için birer gün olmak üzere 12 gün süreyle tutulur.

Canlar oruca niyet amacıyla toplanır. Zaman içinde, farklı dergâhlarda, farklı zamanlarda okunan niyet tercümanlarında ufak tefek farklılıklar olduğu gözlenmektedir. Bunlar verdikleri temel mesaj açısından tamamen aynıdır. Hepsi şiirsel bir anlatım içerir. Farklı sözcüklerle aynı mesajı iletme çabasıdır. Ayrıca, kimi daha net bir Türkçe ile ifade edilmiştir kiminde ise, Arapça kelimelere sıkça rastlanır. Temelde amaç, Kerbela

şehitlerini anmak ve yapılan zulmü kınamak amacıyla Kerbela şehitlerinin susuz kalışlarını, toplam on günlük bir susuzluk orucuyla, saygıyla anmaktır. Bedri Noyan Dedebaba'nın kitabında kaydetmiş olduğu bir "niyet tercümanı" örneğini açıklayıcı olması amacıyla aşağıda aktarıyoruz:

"Oruca niyet tercümanı (Niyet-i siyâm-ı mâtem)"

"B-ism-i Şah, Allah, Allah!"

Erenler himmetine, er Hakk Muhammed Ali'nin aşkına, Hazret-i İmam Hüseyin Efendimizin savm-ı atşânına (susuzluk orucuna) ve Kerbelâ da şehid olanların ervâh-ı tayyiblerine (güzel ruhlarına) ve niyyet-i mâtem Hazret-i Fâtıma-tüz Zehrâ'nın şefâ'atına... Ve oniki İmam, ondört ma'sûm-u pâkân efendilerimizin şevkına... Onyedî Kemer-bestegan hazretlerinin hürmetine. Hâzır, gâib gerçek erenlerin yüce himmetleri üzerlerimizde hâzır ve nâzır ola. Yuf mürkire, lâ net Yezid'e, rahmet mü'mine. Gerçek erenler demine Dost erenler Hü. Sekkahüm Yâ Hüseyin... Allah eyvallah Hü Dost..." (*"Niyet tercümanı"nı Doç. Dr. Bedri Noyan Dedebaba sadeleştirerek şu şekilde önermiştir: "Erenler yardımına, Er-Hak Muhammed Ali'nin sevgisi-*

ne, İmâm Hz. Hüseyin'in susuzluk orucuna ve Kerbela da şehit olanların tertemiz ruhlarına, Yardımını beklediğimiz Hz. Fatıma'nın matemi niyetine, Oniki İmam, ondört şehit yavrucukların sevinmesine, onyeddi kemer bağlamışlar hürmetine, burada bulunan ve bulunmayan gerçek erenlerin yardımları üzerinizde hazır ve gözcümüz ola...Yuf inkarcıya, Lanet Yezid'e .. esirgeme inanmışlara, Gerçek erenler demine, Dost Erenler Hüü. Yâ Hüseyin, Allah, eyvallah, Hü Dôst.")

Bektaşilerde oruca niyet, pilav, helva, oruç açma ve aşure için ayrı ayrı erkân uygulanır. Bu erkânların içerikleri birbirine benzemekle beraber bazı farklılıkları da içerir. Erkânların içeriğinde, selamnâmeler, mersiyeler, yet-ül kürsî ve ilgili gülbanklar bulunur. Mersiyeler (ağıtlar) genellikle makâm eşliğinde (çoğunlukla Sabâ makamında) ayakta okunur. Beraberce okunabildiği gibi, bir kişi okuyup diğerleri dinleyebilir de. Bu durumda, iki yanında iki derviş veya muhib ayakta durur. Akşam ise, ellerinde birer uyandırılmış çera (mum) bulunur.

Oruca niyet sırasında alınan suyun, daha sonraki erkanlarda da sırasıyla, hazırlanan pilavın, helvanın ve aşurenin hazırlanışı sırasında, bunlara, az miktarda

Kerbela toprağı serpilmesi gelenek gereğidir. Bu serpmeye ve karıştırma sırasında "çifte vav" çizer gibi karıştırırlar. Çifte vav "Ebced" hesabına göre, "Allah" vurgulamasını vermektedir. Bu nedenle Allah'ı zikretmek anlamına gelir. Bu sırada üç kez, "Selamullah ve salavatullah alel Hüseyin, lânetullah alel katilil Hüseyin" denilerek, Hüseyin selamlanır, katilleri lânetlenir.

Erkân sırasında, üzerine Kerbela toprağı serpilmiş sudan canlar üçer yudum alır. Bu suyun kalanı orucun açılacağı gün tekrar çıkarılmak üzere kaldırılır. Oruç başlamıştır. Bu oruca, Fatıma ananın susuzluk orucu da denir.

Matemin 5. Günü "pilav" pişirilir ve "pilav erkânı" yürütülür. Bu erkân amacıyla bir araya gelen canlar, hep birlikte erkânı yürütürler, mersiyeler okurlar. Kerbela da olanların yâd edildiği metinleri dile getirirler. Tercih edilen metin ve mersiyeler yöreye ve zamana göre farklılıklar gösterebilir ama hepsi özde aynı temayı işler. Çoğunlukla Hz. Hüseyin ve yanındakilerin şehit edilişleri ile ilgili mersiyeler okunur. Bu mersiyeler Bektaşî şairlerinin yüreklerinden ve kalemlerinden çıkmış zalimleri yeren, mazlumların acılarına ortak olan ve Kerbela'yı günümüze taşıyan deyişlerle bezenmiştir.

Ağıtlar okundukça herkes hüzünlenir, duygulanır. Elem tablosu tüm canlılığıyla gözler önüne serilir. Bunlardan birini örnek olarak vermekte yarar olacaktır:

Hilali Muharrem giydi karalar
Onun için ağlar Fatıma anam.
Sinemdeki göz göz oldu yaralar
Onun için ağlar Fatıma anam.

Kerbela'ya düştü. hûn-i şehâdet
Ehlibeytim diye ağlar Muhammed
Matemlere girdi Şah-ı Velâyet
Onun için ağlar Fatıma anam

Mazlum İmâm Hasan zehir-nûş oldu
Şah Hüseyin şehidana baş oldu
Her birisi bir belaya dûş oldu
Onun için ağlar Fatıma anam

Bindirdiler İryan edip deveye
Hazreti Rasul'ün kızları diye
Zeynel'i böldüler yetmiş pareye
Onun için ağlar Fatıma anam

Muhammed Bakır'a giriş taktılar
Duvarlara isel ile çaktılar
İmam-ı Caferi bile yaktılar
Onun için ağlar Fatıma anam

Mervan viran etti Hakk'ın arşını
Yezide atalım lânet taşını
Kâzım'a verdiler kaynar kurşunu
Onun için ağlar Fatıma anam

İmam Rıza içti zehr-i baldıran
Şah Taki'ye ağı verdi münkirân
Bâ Nâki'yi şehit etti kâfiran
Onun için ağlar Fatıma anam.

Hasan Askerî'yi müşrikler biçti
Dört köşeye temiz kanını saçtı
Mehdi mağarada sır oldu uçtu
Onun için ağlar Fatıma anam

"Kazım oğlu Turgut" feryâd içinde
Nesimî yüzüldü bidât içinde
Mansur'u astılar Bağdat içinde
Onun için ağlar Fatıma anam.

7. Gün helva (irmik helvası) pişirilip, helva erkânı yürütülür. Bu erkân sırasında da aynı şekilde metin ve mersiyeler okunur. Bunu, 10. Gün orucun açılması izler. Bazı Alevi köylerinde susuzluk orucunun "on iki imama hürmeten" 12 gün olarak tutulması geleneği vardır. Sonuçta, bazı yörelerde 10 gün, bazılarında ise 12 gün boyunca susuzluk orucu tutulmakta olduğunu görürüz. Yaygın uygulamada, 10. gün öğlen susuzluk orucuna son verilir. Bu işlem oruca niyet sırasında üç yudum

alınmış olan suyun tekrar ortaya çıkarılışı ve üç yudum daha alınmasıyla noktalanır. Ancak matem, 12. gün sona erer. Matemın gerekleri devam etmektedir. Bunun nedeni ise, 10. Gün. Hz. Hüseyin in şehit olmasıyla artık susuzluk çekme olgusunun ortadan kalkması, ancak naaşının 12. gün kaldırılmış olmasıdır. Bu yüzden matem de, "sırlanma günü" olan 12. gün sona erer. Yaygın uygulamada, 12. gün öğlen saatlerinde Aşure erkânı uygulanır, aynı akşam Meydan açılır (Kutsal Tören), bunu müteakip Sofra açılır (Kutsal Şölen). Nasip almak (Bektaşî yoluna girmek) için tercih edilen iki dönemden biri Nevruz, diğeri de Aşure den sonra yapılan Muharrem Meydanı'dır.

Matem süresi boyunca su içilmez ama hasta olanların, zor durumda olanların susuzluğu gidermek için, çay, meşrubat vb. gibi sulu gıdalar alarak, dolaylı yollardan su gereksinmesi karşılamaı hoşgörüle karşılanır. Ama hiçbir şekilde kana kana su içmezler. Ayrıca, matem süresince birbirleriyle niyazlaşmazlar. Birbirlerine rastladıkları veya hitap etmeleri gerektiğinde, biri "Yâ İmam" der, diğeri de, "Yâ Hüseyin" diyerek karşılık verir. Bunun dışında niyazlaşma yapılmaz. Yine matem süresince, hiçbir resmi erkan (Ayn-ül-cem, hizmet görme, lokma, kurban vb.gibi) uygulanmaz. Mümkün

olduğunca, eğlenceden uzak kalınır. Eski Bektaşîlerin ve Alevilerin bu dönem süresince, cinsel ilişkiden uzak kaldıkları, saç ve sakal traşî yapmadıkları, kurban kesmedikleri ve et yemedikleri, aynaya bakmadıkları, birbirleriyle mektuplaşmadıkları, üzerlerine küpe, yüzük gibi ziynet eşyaları takmadıkları (süslenmedikleri) bilgisini aktardıklarını görürüz. Hatta, sazların bile burgularını saliverip akordunu bozarlarmış. Günümüzde, içinde bulunulan yaşam koşullarında ise, bunlara mümkün olduğunca uyulmakta olduğu, ancak ortam elverişli değilse **simgesel** olarak elden geldiğince uyarak yine de, olayı, anılarda taze tutabilme yoluna gidilmekte olduğu görülmektedir.

Matem'in bitişı **Aşure** ile noktalanır. Tarih içinde yapılacak bir gezintide pek çok olayın bu güne rastladığı veya rastlamasının uygun görüldüğü izlenir. Örneğın, Hz. Musa'nın kavmini firavunun gazabından kurtarması; Hz. Âdem'in tövbesinin Tanrı tarafından kabulü; Nuh'un gemisinin karaya kavuşması; Ayrıca, gemide kalan son erzakların hep birlikte kullanılmasıyla yapılan bir tatlı çorbanın pişirilerek Tufan'dan kurtuluşun kutlanması; İbrahim peygamberin doğumu (tek tanrı inancının müjdecisinin doğumu); Süleyman Peygamberin tövbesinin kabulü ve mülkünün kendisi-

ne iadesi; Eyüb Peygamberin dertlerinden şifa bulması; Yunus Peygamberin balığın karnından çıkması hep bu güne rastlar. Tabii, Bektaşî ve Alevî'ler için çok önemli olan Kербela gibi bir zulüm ortamından Zeynel Abidin'in sağ olarak kurtulması ve Hz. Muhammed'in soyunun yürümesi. Bu olayları da dikkatle incelediğimizde hepsinde var olan bir ortak nokta görürüz. **"Huzura, kurtuluşa ermek ve olumlu sonuç."** Bir anlamda "Hakk'a kavuşmak." İşte bu ana fikir, Aşure'nin de ana mesajını oluşturur.

Aşureyi bir gün önceden hazırlamaya başlarlar. Bektaşilerde aşurenin bir tür **"tatlı çorba"** kıvamında hazırlanması gelenekselleşmiştir. İçinde, genellikle, bakla, nohut, kuru fasulye, buğday, kestane, fındık, incir kurusu, fıstık, kuru üzüm vb. gibi çeşitler bulunur. Üzerine ise, isteğe bağlı olarak, susam, badem, ceviz, tarçın serpilebilir. Eski dergâhlarda, Aşure'nin hazırlanmasını Aşçı Baba üstlenirmiş. Eline büyük bir kepçe alıp, kazanın başına gelir ve "Destûr Yâ İmâm" diyerek, kepçeyi kazana daldırır ve hazırlığa başlarmış. Yanında bulunanlar da kendisine, "Yâ Hüseyin" şeklinde yanıt verirlermiş. Buğdayın piştiğinden, şekerinin kararında olduğundan ve artık çorbanın hazır olduğundan emin olduğunda Aşçı Baba'nın "Buyurun Erenler!.. Ruh-u

şühedâ ta'ziesine meşgul olalım. Aş hazırlandı" demesiyle mürşit "Eyvallah" diyerek kazan başına gelirmiş. Günümüzde ise, hazırlanan aşureyi canların el birliğiyle hazırladığı izlenir. Aşure'nin bir kısmı sofraya getirilmekte, sofrada erkâna göre üzerine ekilen az miktardaki "Kербela toprağı" ile birlikte bu kaptaki aşure ana kazana karıştırılıp tekrar oradan servis yapılmaktadır. Aşurenin üzerine **"Çoklukta birliğin"** simgesi olarak **nar taneleri** serpmek adet haline gelmiştir. Bu çorba, Kербela da şehit olan 72 mazlumun birliğinin de simgesidir. Bu simgeyi pekiştirmek üzere, çorba dağıtılmadan önce, yukarıda belirttiğimiz gibi üzerine az miktarda "Kербela toprağı" da serpilir. 72 sayısı ise, Bektaşî geleneklerinde genellikle "72 millet" olarak geçer ve ırk, cins, milliyet farklılığı gözetmeksizin tüm insanları simgelemek için kullanılır. Böylece, Aşure çorbası simgesel anlatımla, mesajını, evrensel düzeyde, zulümden kurtulmuş, selâmete kavuşmuş mazlumlara atfetmektedir.

Aşurenin dağıtılmasından sonra aynı akşam Bektaşiler Meydan ve Sofra açarlar. Matem bitmiştir. İktidar hırsı ve zulüm karşısında tüm gücüyle direnmiş olan hizmet aşkı ve Hak kurbanlar vermiş ancak iyiliğin, güzelliğin, hizmet aşkının ve Hakk'ın filizlenişi Zeynel

Abidin'de simgelenmiştir. Artık sevinçlere, mutluluklara ulaşılacaktır. Bu nedenle Bektaşiler, bu yola girip nasip almak isteyenlere de bugün açılan meydana nasip vermeyi bir ayrıcalık kabul ederler.

Hız. Hüseyin ve beraberindekiler, tarih sayfalarını acılı hikayeleriyle oluşturmuşlardır. Onların hikayelerinin çarpıcılığı günümüze dek mesajın vurgulamasını taşımıştır. Bugün artık Hız. Hüseyin'in şehadeti ve Kerbela olayı yeryüzünün herhangi bir yerindeki zulme karşı isyanın ve mazlumların simgesi haline gelmiştir. Aşure de mazlumların kurtuluşa erişlerinin, Hak'larına kavuşmalarının simgesidir. Sıra, Zeynel Abidin'in kurtuluşunun sefasına gelmiştir. Sonuçta, zafer, "iyilik"ten yana olacaktır.

¹ Murat Sertoğlu "Kerbela" adlı eserinde Abdu Menaf'tan başlayan ve farklılaşan iki ailenin soy zincirlerini detaylı olarak vermektedir. Martin Lings de Hazreti Muhammed'in Hayatı adlı eserinde genel hatlarıyla bu soy zincirini doğrulamaktadır.

² Lings, Martin. Hız. Muhammed'in Hayatı. S.498

³ "Alevi" simgesi de diğer pek çok simge gibi çoksesli bir yapıya sahiptir. Yani, birden çok anlamı ve temel mesajı iletir. Alevi simgesinin bizim için çok önemli olan iki vurgulaması yani bu simgenin iki temel anlamı bulunmaktadır. Bunlardan biri, yukarıda sözünü ettiğimiz "Ali'den yana olanlar"ı tanımlamasıdır. Bu vurgulama, tarih süreci açısından simgenin en eski anlamlandırılışını içerir. Tarihte daha yakın zamanda ise Alevi simgenin diğer bir vurgulaması gündemdedir. Yazımızın genelinde Bektaşiler ve Aleviler diye söz ettiğimizde vurguladığımız anlam bu ikinci tanımlamayı içeren anlamdır. Bu da bugün bu simgenin, "Alevi" diye tanımladığımız ve geniş bir yelpazeye yayılan toplulukları temsil etmesidir. Bu toplulukların ortak özelliği de Horasan da oluşan Horasan Okulu öğretisinden feyz almış Horasan Erenlerinin ve özellikle bunların en ünlüsü olan Hacı Bektaş Veli'nin çevresinde oluşan Türk kültür motifleriyle bezenmiş dünya görüşü, inançlar bütünü ve yaşam tarzını benimsemiş kitleler olmasıdır. (Örn. Kızılbaşlar, Çepniler, Tahtacılar, Çelebiler veya çeşitli ocaklar..örn. Ağuçen ocağı, Kureşan ocağı .. vb. gibi). "Bektaşilik" terimi ise, Hacı Bektaş Veli simgesi çevresinde oluşan öğretinin, "okulluluk" bazındaki uygulamasını vurgulamaktadır.

⁴ Hız. Hüseyin ve yanındakilerin çektikleri susuzluk ve eziyete halkın gösterdiği duyarlılık günlük hayatın çeşitli yönlerine de yansımıştır. Örneğin Oytan, "Bektaşiliğin İcyüzü" adlı eserinde, eski zamanlarda kasabalarda deri giysili sakalar dolaşarak "Sâkiya sun Şah İmamın aşkına atşâna su" diyerek mersiye okuyup gezdiklerini ve her rastladıklarına kırbalarından su verdiklerini nakletmektedir.

Kaynaklar:

Fuzuli. **Saadete Ermişlerin Bahçesi** (Hadikatü's-Sü'edâ). I,II. Kültür Bakanlığı

Yay. Haz. Servet Bayoğlu, Ankara. 1986.

Rahîmî, Fazullah. **Gülzâr-ı Hasaneyn**. Can Yay. 1987.

Sertoğlu, Murat. **Kerbelâ**. İstanbul. 1987.

Noyan, Bedri. **Bektaşilik Alevilik Nedir**. 2.Baskı, Ankara 1987.

Lings, Martin. **İlk Kaynaklara Göre Hz. Muhammed'in Hayatı**. 4. Baskı, İstanbul 1990.